

Канцавая Галіна (Брэст, БрДУ імя А.С. Пушкіна)

ДЫЯЛЕКТНЫЯ ЭЛЕМЕНТЫ РОДНАЙ ГАВОРКІ Ў ТВОРАХ М. ФЕДЗЮКОВІЧА

Родны куточак М. Федзюковіча – вёска Гутава, што на Драгічыншчыне. Гэта зямля, якая яго вырасціла, удыхнула ў яго сілу, сваю непаўторную своеасаблівасць. У сваіх вершах паэт захваў рысы сваёй роднай гаворкі, асаблівасці мовы таго куточка, у якім ён нарадзіўся і вырас. Выкарыстання ў паэтычных тэкстах дыялектызмы дапамагаюць нам ахарактарызаваць мову паэта, яго стыль.

Даволі часта М. Федзюковіч уводзіць дыялектызмы ў свае творы для стварэння вобразнасці, для ўзмацнення экспрэсіўнасці. Некаторыя дыялектныя словы дапамагаюць стварыць паэту яркі мастацкі вобраз, які не можа быць рэалізаваны пры выкарыстанні літаратурнага сіноніма.

Шэраг дыялектызмаў паўтараюцца ў вершах паэта, напрыклад, слова *залева*, якое з'яўляецца сінонімам да літаратурнага слова *лівень*: *Я ў поле выйшаў не адзін. Звінела справа, злева, аж да прынёманскіх нізін вясны твай ёй залева* [1, с. 107]. *Празвінела грымлівай залевай вясна! Успамінамі тхне прахалода...* [1, с. 179]. *...Каханая сама ў пару залевы скацілася нябачна, як сляза* [1, с. 279]. Сустрэўся нам і прыметнік *залеўны*, утвораны ад назойніка *залева*: *... вунь маладзік – ён холадна блішчыць, у белай цішы звон залеўны спіць...* [1, с. 241].

У творчасці М. Федзюковіча сустракаюцца фанетычныя, граматычныя, словаўтваральныя і лекічныя дыялектныя элементы.

Акцэнталагічныя і фанетычныя дыялектызмы сустракаюцца зрэдку ў паэтычных тэкстах М. Федзюковіча: *Хведар* – *токар і манцёр ды, як Зміцер той, хіцёр* [1, с. 139]. *... на росным лузе, дзе цвітуць брусніцы, стамлёна кроцаць хлопцы з буравой* [1, с. 130]. *Покуль сіла і воля ёсць, – хай лунае заўжды наўная, салаўіная і нявінная наша спеўная маладосць!..* [1, с. 146]. *...покуль пэндзаль у правай руцэ, сэрца левай рукой падтрымлівай* [1, с. 274].

Шырока перадае М. Федзюковіч у сваіх паэтычных творах граматычную своеасаблівасць гаворкі роднага краю. Перш за ўсё адзначым асаблівасці ў рэалізацыі асабовых канчаткаў дзеясловаў: *Усявышні так гавора: алкаголік – гэта вораг* [1, с. 265]. *Птушынай песні вышыня над галавой блакітам блішча* [1, с. 184].

Сярод асаблівасцяў ва ўтварэнні інфінітыва дзеяслова неабходна адзначыць формаўтваральны суфікс **-ці** ў некаторых дзеясловах, які адпавядае літаратурнаму **-ць**: *Можаш плакаць, можаш вохаці* – не

прагнаць, не **напалохаці**... [1, с. 267]. Сябры прыйшлі б, каб яго **схаваці**, ды ўсе ў турмах сябры сядзяць... [1, с. 88].

М. Федзюковіч выкарыстоўвае ў сваіх вершах і такія дыялектызмы, граматычнымі асаблівасцямі якіх з'яўляюцца:

1) наяўнасць суфікса **-і** ў некаторых дзеясловах загаднага ладу ў форме другой асобы адзіночнага ліку: *Але й самі мы з вусамі, **выхадзі** – станцуеш з намі!* [1, с. 139];

2) змяненне роду назоўніка: *Запаволена кружыцца **голаў**, і ад белі балюча вачам* [1, с. 66]. *Ад звону гарадскога ў край буслоў, калін і медуніц, да яснавокіх русых маладзіц мяне вяртае самы юны **спогад*** [1, с. 51]. *А спадзявацца ўсё ж не перастану, сагрэюся надзеяй і пайду на безназоўны, досвітны паўстанак, адкуль вятрыска **спогадам** падзьмуў* [1, с. 123]. *Па лузе крочыў хлопчык-грыбавік. За ім высока **воблак** плыў, падобны на попельна-блакітны ледавік* [1, с. 129];

3) змяненне скланення назоўніка: назоўнік жаночага роду трэцяга скланення *далонь* ужываецца аўтарам як назоўнік жаночага роду першага скланення, на што паказвае яго марфалагічнае афармленне ў выглядзе канчатка: *Даланя мая – ніва жніўная* [1, с. 146]. *Для мяне асалода і гонар – крочыць моўчкі на цёплым загоне, **даланёй** выціраючы лоб...* [1, с. 141]. *Ёсць роўны стол, ёсць пачак цыгарэтаў, паперы аркуш, **даланёй** сагрэты* [1, с. 212].

Як бачна з прыведзеных прыкладаў, спосаб увядзення дыялектнага слова ў паэтычны тэкст на граматычным узроўні – гэта кантэкстуальны спосаб. У такім выпадку дыялектызм з'яўляецца арганічнай часткай твора.

У паэтычных творах М. Федзюковіча сустракаюцца словаўтваральныя дыялектызмы, якія адрозніваюцца ад адпаведных літаратурных слоў іншымі афіксамі:

*Заўсягды 'заўсёды': Пакорліва-зняможанае цела аддам прыгожай **заўсягды** зямлі* [1, с. 277].

*Дасвецеце 'досвітак': Аднойчы я прагнуўся на **дасвеціці**: душа ў сузор'ях, у кішэнях – вецер...* [1, с. 279]. *Удзень, і ўноч, і на **дасвеціці** красуе зерне чыстых дум* [1, с. 134].

*Здаля 'здалёк': У полі дуб сівец. Ён **здаля** нагадвае самотнага старога...* [1, с. 105].

*Селавой 'сельскай': І вось матор ужо душу не рве... Акрай спакойнай **селавой** дарогі ў прахалоднай маладой траве купаю навярэдджаныя ногі* [1, с. 48].

*Бярозны 'бязозавы': Не заўтра – сёння сок **бярозны** ўжо цягне хмелем з-за ракі, і на бліскучыя барозны ляцяць вароны і гракі* [1, с. 145].

*Пялёсткая 'пялёсткавая': Кружыцца **пялёсткая** замець...* *А мне характвом любаватца некалі* [1, с. 190].

Цемнача 'цемната': Да вас, мае сучаснікі, да вас, ні вашых, ні сваіх няўдач не помнячы, вярнуся я ў досвіткавы час, вярнуся я ў час панурай **цемначы**... [1, с. 259].

Мяжэнь 'мяжа': І гарызонта алая **мяжэнь** ужо не раздзяляе ноч і дзень [1, с. 63].

Квет 'квецень, цвіценне': Пчолы зводдаля кружацца роем, пахне грушавым **кветам**, травой, кучаравіцца пара-дымок [1, с. 140]. Учора – сёння... Сёння – учора... Гром – у слату, мороз – на **квет**... [1, с. 183].

Ціхва 'ціш': Высокі месяц воблакі люлялі ў зачаравана-велічнай **ціхве** [1, с. 113].

Духмян 'духмянасць': А з пушчы, млявы і салодкі, **духмян** у твар адлігай тхне... [1, с. 145].

Сцяга 'сцяжына': Рассцялюся роўнаю **сцягою** – буду слухаць дотык ног тваіх [1, с. 200].

Пространь 'прастора': Хай усцешыць сабой нарачанская **пространь**... [1, с. 219].

Цямрота, цямрэча 'цемната': Гарынская горка мігцела самотна ў **цямрэчы** ... [1, с. 232]. З высокіх гурб не выцягнуць нагі, **цямрота** апраметная наўкол..... [1, с. 171].

Сяйво 'святло': Падхопіць, загадае плынь ракі... І ўбачу я сваё з'яўленне новае, – дзе пад сузор'ем Белае Рукі струменіцца **сяйво** маладзіковае..... [1, с. 259].

Сённячы 'сёння': З падарожжэў заморскіх вяртаюцца **сённячы** да азяблых гняздоўяў іпакі і буслы... [1, с. 187].

Бессань 'бяссонніца': Ад **бессані**, ад звону гарадскога ў край буслоў, калін і медуніц, да яснавокіх русых маладзіц мяне вяртае самы юны спогад [1, с. 51].

Шчасны 'шчаслівы': Да цябе прыйшоў я на спатканне, дзе пад звон кайданаў і драгоў прадзед мой, задоўга да Світанья, перагледзеў многа шчасных сноў [1, с. 83].

Помач 'дапамога': Ды марная турбота на **помач** клікаць луг ці вадаём, калі смяртэльна цяжкая работа загнала іх у гэты шумны дом [1, с. 86].

Спадзея 'спадзяванне': Злучылі нас думкі, пачуцці, імкненні, адзіная справа, **спадзея** адна... [1, с. 97].

Вячорны 'вячэрні': Струменіцца сляжок **вячорны** на гарачынь тваіх плячэй... [1, с. 183].

Поўнік 'поўня': Я помню, як **поўнік** прынік да ружы цнатліва-калючай... [1, с. 249].

Значную групу дыялектызмаў у вершах М. Федзюковіча складаюць лексічныя дыялектызмы. З сабраных намі звяртаюць на сябе ўвагу наступныя:

Гурма 'шумлівая група людзей, ватага': *І не абстрактны нейкі там «герой», а мой равеснік, малады сучаснік, акружаны прыяцельскай гурмой, штось канькае пра сттрачанае шчасце* [1, с. 85].

Кагадзе 'калісьці': *Я іх расціў рупліва, клапатліва і паліваў слязамі кагадзе...* [1, с. 210].

Мусова 'трэба': *Скарынаву веліч мусова нам словам азначыць – якім?* [1, с. 227].

Кухаль 'кубак': *Калі за кyxлем вогненнага піва сяджу я моўчкі з задуменым сябрам...* [1, с. 257].

Пляшка 'бутэлька': *На вяселлі ўсе сваты, каля пляшкі ўсе браты* [1, с. 266].

Чэмер 'самагон': *Каб нячысіка любіць, трэба моцны чэмер піць* [1, с. 265].

Бацян 'бусел': *І вось у гарачае неба бацян белакрылы ўзляцеў* [1, с. 142].

Ліпец 'свяціць': *А ўгары, цішынёй ахутаны, цьмяны месяц ледзь-ледзь ліпіць...* [1, с. 139].

Залева 'лівень': *Я не знаю таксама, дзе след твой шукаць. Прашумела залева за борам!* [1, с. 179].

Куваць 'кукаваць': *Нездарма па-над Прыпяццю кувае, канаючы, – зязюля, – ад расы ...* [1, с. 229].

Шамрэць 'шалясцець': *Дзе пекна выгіналася рака – шамрэе нелюдзіма асака* [1, с. 63].

Лаўжы 'куча сухога галля'; *крушні* 'куча каменя': *Вось міну лаўжы і крушні – будзе гаць, ну а потым – пуцявіна-магістраль* [1, с. 164].

Пракаўтнуць 'праглынуць': *Хвіліну горкую адну ўспамінамі запамню, ліхое слова пракаўтну, зычлівае – запамню* [1, с. 170].

Гайня 'зграя': *За глыбінай бязмежнага памеру – гадоў шалёных шпаркая гайня...* [1, с. 256].

Жаўрук 'жаваранак': *... сонечную песню жаўрука трактары за лесам заглушылі* [1, с. 204]. *Над паплавамі і палямі (глядзі – не ўбачыш з-пад рукі) спрадвечнай песняй разам з намі вясну вітаюць жаўрукі* [1, с. 145].

Кося 'конь': *Мой паслухмяны, мой старанны кося аж узмакрэў – з выжарын сена возіць...* [1, с. 54].

Вытнуць 'стукнуць': *Вораг вытне зняацку ў спіну, здраднік можа прадаць за грош...* [1, с. 147].

Поразь 'асобна': Поразь мы... Ды я парой употай, слухаючы шум зялёных дрэў, згадваў дзень, калі цябе сустрэў... [1, с. 163].

Хіжакі 'драпежнікі': Хіжакі наступаюць дружна, нажываюцца пакрысе... [1, с. 147].

М. Федзюковіч не цураецца дыялектных элементаў, звяртаецца да іх як да аднаго са сродкаў выразнасці ці як да асновы для сваіх паэтычных разважанняў. Часцей за ўсё паэт выкарыстоўвае словаўтваральныя і лексічныя дыялектызмы, якія маюць адносна шырокую сферу ўжывання, зразумелыя вялікай колькасці людзей. Уводзячы дыялектызмы ў мову мастацкага тэксту, паэт падпарадкоўвае кожнае дыялектнае слова агульнай задуме твора. М. Федзюковіч незаўважна ўключае мясцовыя словы ў моўную тканіну паэтычнага тэксту. Яны не выдзяляюцца, не звяртаюць на сябе асаблівай ўвагі пры чытанні. Такое ўменне дасягаецца перш за ўсё правільным адборам семантычна выразных слоў мясцовай гаворкі.

Перавага ў выкарыстанні М. Федзюковічам менавіта словаўтваральных і лексічных рэсурсаў мясцовай гаворкі тлумачыцца і тым, што паэт імкнуўся перш за ўсё рэалізаваць асобую выразнасць, вобразнасць народнага слова і не ставіў перад сабой задачы ўзнавіць фанетычныя і граматычныя асаблівасці мясцовай гаворкі. Функцыя выразнасці, экспрэсіўнасці для мастака слова была больш важная.

Такім чынам, кожнае дыялектнае слова, выкарыстанае паэтам, з'яўляецца своеасаблівым «згорнутым тэкстам», які захоўвае культурна значымую інфармацыю і замацоўвае асаблівасці светабачання М. Федзюковіча.

Літаратура

1. Федзюковіч, М. Красадзён : вершы, пераклады /М. Федзюковіч ; укл. В. Гардзеі. – Мінск : Мастацкая літаратура, 2009. – 319 с.